

Відлито у вогнях душі (1971)

Гончар Олесь Терентійович

Декому, певне, здається, що Василь Стефаник жив дуже давно: так далеко відійшло в минувшину те життя, ті соціальні драми, що їх письменник з такою силою і з таким болем відтворив у своїх новелах. Давно немає проблеми землі, переорано помежовані смужки селянських ґрунтів, що за них люди судилися, чварились, мордували себе у віковій ворожнечі такої лютості, коли за шматок нещасного поля часом вкорочували віку сусідові, проливали навіть братню кров. Давно нема таких екзотичних для чужоземних портових урядовців «людей у кожухах», що їх безземелля та тяжкі нестатки гнали за океан, тих, що змушені були під голосіння рідних вимандрувати, може, й назавжди, з отчого краю на чужину, несучи туди камінні хрести своєї недолі. Ішли мити вікна Америці, її закіптюженим хмарочосам, ішли в шахти рубати їй вугілля, прокладати в преріях та пісках залізниці, ішли обживати сурорі землі, ще не торкані плугом.

Нема того — нема багато такого, за чим не доводиться шкодувати. Є нова, соціалістична Україна, возз'єднана і могутня, і вона, ця оновлена в сім'ї братерських народів Україна, вшановує у ці дні одного з найбільших своїх письменників.

Не стану вам наводити відгуки про Стефаника його сучасників, — цитат ви ще наслухаєтесь у ці дні, — хоча, власне, думка про нього давно вже склалася однастайна. Неперевершеним майстром новели вважали його, таким залишається він і понині, посівши одне з найчільніших місць серед світових класиків цього жанру.

Українська класична література в найкращих своїх виявах, надто ж починаючи з Тараса Шевченка, завжди була гостро соціальна. Вона не цуралась буденності, силу образів черпала з драматизму народного життя, для неї значними були і психологія, й емоції, і звичайний побут простої людини. Щодо цього Стефаник стоїть в одному ряду з Нечуєм, Панасом Мирним, Архипом Тесленком, хоч який він нібибто далекий від них художньою формою своїх оповідань. Але хто скаже, що покутський майстер віддавав перевагу формально-мистецьким шуканням? Доведені до вищого лаконізму, до найвищої художньої концентрації, новели Стефаника — це, власне, його індивідуальність, його природний подих, у них тільки йому властива інтонація, тільки йому притаманний малюнок художнього мислення. Почувається, що інакше він не міг і не зміг би — тільки так! І що саме ця, доведена до граничної стислості, міцністю схожа на сонет, форма новели виникла не довільно, народжена вона внутрішнім болем письменника, народним стогоном, криком, прокляттям. У кожній з його новел — згусток почувань народної душі. Народність — це те, що дає силу його новелам, це те, що було найдорожчим для трудового люду в його творчості і завдяки чому ім'я Василя Стефаника з любов'ю вимовляє сьогодні український народ.

Цісарська імперія при всій своїй зовнішній державній помпезності не дуже збагатила людство духовними надбаннями, вона духовно була майже безплідна, зате народи, підгноблені нею, давали світовій культурі таких людей, як Франко і Стефаник.

Коли йдеться про Стефаника-майстра, можна було б говорити про його стилістику найвищої досконалості, неповторну інтоновану фразу, її місткість і щільність: наукове дослідження можна було б написати навіть про окреме Стефаникове слово, слово, яке в цього майстра стає

мовби матеріальне, стає литвом, що якби його зважити, мало б вагу далеко більшу за інші, звичайні слова; варто знову й знову досліджувати Стефаників феномен, ті дива, які в нього відбуваються зі словом, ту економічність, ощадність штриха, мистецьку необхідність, з якою він різьбив образ, портрет чи епізод; можливо, перед нами зовсім якийсь новий принцип творення художнього образу, причому образу реалістичного, навіть суворо реалістичного.

Стефаникова поетика чомусь дуже сучасна, відчувається, що вона може бути повчальною для всього нашого нового красного письменства. Небезкорисно було б придивитись, як цей майстер обходиться без риторики та багатослів'я,— виявляється, можна без них обійтись; адже слово в нього не кричить про себе, не женеться за ефектністю, йому чуже найменше штукарство,— Стефаникове слово не має в цьому потреби: його змістовну ваговитість відчуваєш, його поетичність така ж органічна й природ-на, як у народній пісні, його небагатомовний трагізм живе немов темний жар у самих надрах тієї надгустої зоряної речовини, що її відкрили десь у галактиках астрономи, а в літературі щось подібне за густотою можна виявити якраз у Стефаниковій художній прозі.

Звичайно, все це рідкість, диво, чудодійство покутського генія. І стиль новий, і навантага слова незнано побільшена, і хоч які літературні рентгени просвічували б його правду, відлиту в огнях душі, не виявили б у ній внутрішніх тріщин, ані порожнин.

Та все це — сфера його мистецьких тайн, умінь, знань, що часом ніби межують з чаклунством. А першовисом усього була та сила, що її назвемо безоглядною любов'ю письменника до трудової людини, до мужика, свята відданість своєму народові.

Доречно буде з почуттям пошани згадати на цьому святі Василя Стефаника його вірних літературних побратимів — Леся Мартовича та Марка Черемшину. Згадаймо тут людину, яка була для Стефаника найвищим духовним взірцем митця, патріота,— великого Івана Франка.

Сенс таких ювілеїв, як сьогоднішній, найперше вбачається нам у тому, що, пошановуючи достойного, вони водночас звернені в сучасне життя, силою прикладу підносять нас, силою класичного взірця збуджують у народі нові творчі можливості.

Земля ця щедра на таланти.

Хочу повідомити вас, що сьогодні тут, в Івано-Франківську, за сприянням обласного комітету партії створюється нова письменницька організація, шістнадцята філія Спілки письменників України, яка об'єднає молодих літераторів Прикарпаття. Привітаємо їх і побажаємо їм рости, квітнути, продовжувати велику літературну традицію класиків.

Про Василя Стефаника не говоримо в минулому часі, бо він є і сьогодні цілком реально в нашій красній письменстві, живе всією своєю невмирущою творчістю, силою свого вогнем налитого слова.

Стефаник ще міг бути нашим сучасником, він міг бачити благословенний вересень 1939 року і майво червоних прапорів над своїм рідним Русовим і над цим містом, і над старовинними вежами Львова. Та хоч не дожив, але поміж нас постать його, і голос, і мова, і пильний зір, яким він так сумовито вглядався на Схід до братів, стоячи на причілку своєї хати.

Зі всієї України ми прибули сьогодні сюди, щоб скласти шану Василеві Стефанику, чий сторічний ювілей відзначається всенародно. Разом з нами тут представники братніх народів, і це є ще одне свідчення того, якого визнання набула українська культура в народів братньому колі, в сім'ї соціалістичних націй.

Дозвольте насамкінець висловити почуття гордості за народ наш, за нашу багатонаціональну Радянську Батьківщину, яка вміє гідно шанувати великих синів народу, а саме таким є Василь Стефаник, один із світочів нашої культури, уболівальник народний, світова слава українського письменства.

1971

Постійна адреса: http://ukrlit.org/honchar_oles_terentiiovych/vidlyto_u_vohniakh_dushi